

Kunst sinu ümber. Peidetud lugude jutustaja Jaanus Samma

Kaarin Kivirähk
KAASAEGSE KUNSTI EESTI Keskuse Kommunikatsiooni juht

Sten Ojavee
KAASAEGSE KUNSTI EESTI Keskuse kuraator

3. aprill 2020, 23:59

Jaanus Samma ERMi hoidlas. FOTO: Sille Annuk

Kunstnik Jaanus Samma on paljudele kunstisõpradele tuntud oma projektiga «NSFW. Esimehe lugu», mis esindas Eestit 2015. aastal Veneetsia biennaalil ja kus ta jutustas nõukogude ajal tegutsenud geist kolhoosiesimehe loo. Tihti võtabki Jaanus Samma oma teoste ainese ajaloo, kuid seda alati mõne kunstilise vimkaga. Märtsis töötas kunstnik Tartu Kunstimaja residentuuris, mille raames külastas Eesti Rahva Muuseumi kogusid, et sealt oma uute teoste jaoks inspiratsiooni leida.

 KUULA ARTIKLIT

Sten Ojavee: Oma viimastes töodes oled väga palju tegelenud ajaloo ja arhiividega. Miks sind ajalugu huvitab?

Olen ajaloo palju inspiratsiooni saanud ja leidnud arhiividest müüte, saladusi, põnevaid lugusid. Samas on need ohtlikud: mulle tundub, et sealt leiab täpselt sellise vastuse, nagu sul vaja on. Sellega on umbes nagu piibliga, kus võid kirjakohti tõlgendada nii ja naa, sõltuvalt otstarbest. Osa müüte on ju endiselt elus, ajalugu on meie ümber ja sellest huvist on sündinud kunstiprojektid, kus proovin mõnd müüti lõhkuda ja kriitiliselt vaadelda.

Minu erihuvi oli ajaloo- ja rahvusmuuseumitel ning sellel, kuidas seal asuvad mingis mõttes suvalised objektid, mis eri keerdteid pidi aja jooksul kogudesse jõudnud, sätitakse ümber nii, et need räägiksid lugusid. Näiteks kes on eestlane või milline on meie ajalugu. Samas ümbritsevad neid objekte lood, mida arhiivides ja muuseumites töötavad inimesed oskavad rääkida. Mõnikord ehk ongi huvitavam kuulata lugusid, mis objektide ümber on, kui vaadata objekte endid.

Rio rahvusmuuseumis oli mõni aasta tagasi põleng ja 95 protsenti sealsetest kogudest hävis. See oleks umbes sama, kui meie ERM hävineks – mida sa siis teed ja kust alustad? Selle teemaga tegelesid mu ERMi objektidel põhinevad tööd, mida näitasin eelmise aasta oktoobris Londoni Frieze'i kunstimesil ja mida oleksin nüüd näidanud Tartus aprillis avanema pidanud näitusel. Mind

huvitasid eri ajalookihistused – milliseid asju tahame rõhutada ja milliseid mitte. Näiteks on seal eesti rahvariiete vöö, mis on asetatud nõukaaegsest kalevivabriku toodangust taustale.

See, kuidas kunstnik ajalooa tegeleb, on natuke erinev sellest, kuidas ajaloolane traditsiooniliselt minevikule läheneb. Ta ei saa lubada endale neid asju, mida mina; mina jälle ei saa teha puhtalt faktidele toetuvat tööd, sest siis see ehk ei toimiks teosena.

Kaarin Kivirähk: Mulle tundub, et avastad tihti ka selliseid tahke, millele n-ö päris ajaloolased pole väga palju mõelnud või mida nad pole märganud.

Olen tähele pannud, et eri erialade inimesed märkavad samu asju teise nurga alt. See, kuidas kunstnik ajalooa tegeleb, on natuke erinev sellest, kuidas ajaloolane traditsiooniliselt minevikule läheneb. Ta ei saa lubada endale neid asju, mida mina; mina jälle ei saa teha puhtalt faktidele toetuvat tööd, sest siis see ehk ei toimiks teosena.

Näiteks uurisin geiajalooa tegeleva projekti – mille osa oli ka «NSFW. Esimehe lugu» – tarbeks avalikke WCsid kui nõukaaajal geikogukonnas populaarseid kohtumispaike. Mitte et see oleks neile meeldinud, vaid asi oli selles, et nad olid ühiskonnas äärealadele tõrjutud. Tundus huvitav, et populaarsemad tualetid asusid tegelikult ühiskonnas väga kesksel kohtadel, näiteks Tallinnas Vabaduse väljakul. WC on kujund milledugi suuremale, mis on otse meie silme all ja mida me ei märka. Ja kuigi tundub, et pole kesksemat kohta kui Vabaduse väljak, olen otsinud fotosid seal asunud avalikest tualettidest ning neid praktiliselt ei ole!

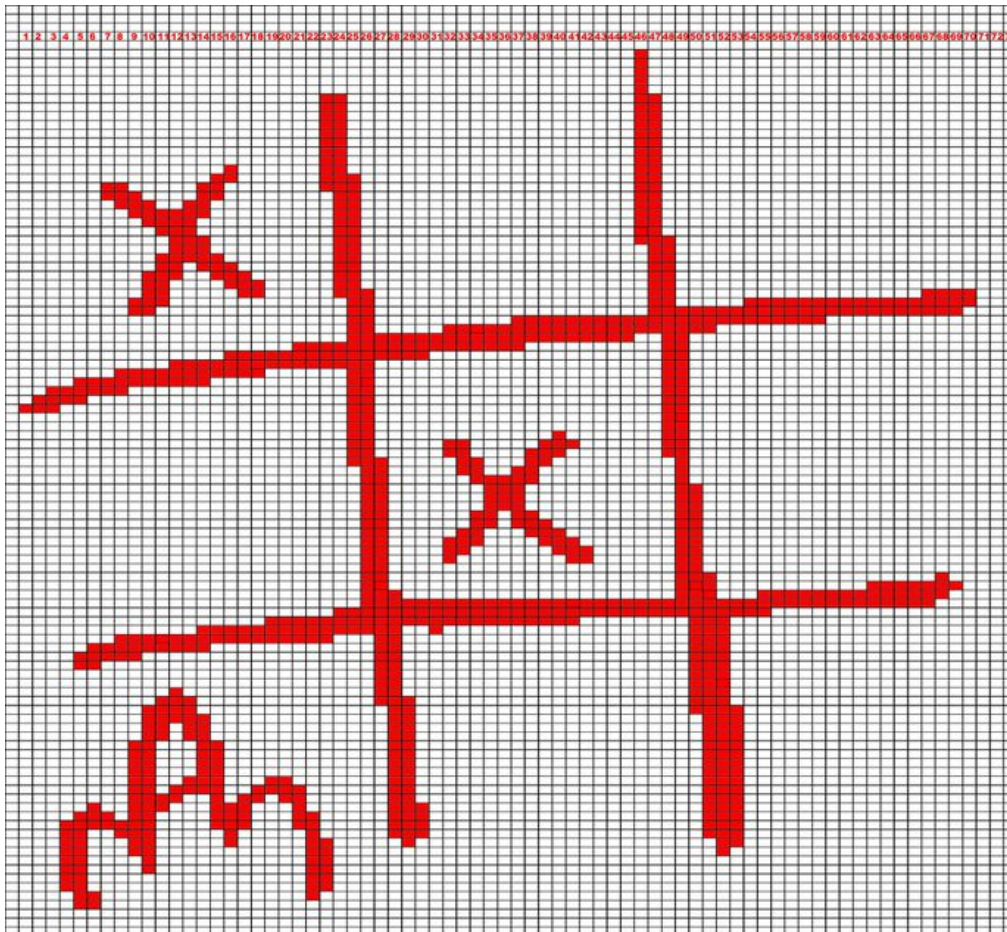
Ojavee: Ühe välikäimla ajaloost räägib ka sinu Kodavere projekt, kus leidsid sealse kiriku aiast vana käimla (vt lisa-lugu). Miks võib üks unustusse vajunud räämas peldik oluline olla?

Kui ütlen, et leidsin vana puust välikäimla, siis ei kõla see ehk tõesti väga ahvatlevalt. Kuid toetudes kunstiajaloolase hinnangule, võin kinnitada, et Kodavere kirikuaias käimla on žanriline haruldus, paraadnäide omasuguste hulgas. Ajalookirjutuses on tegelikult ka argielu oluline. Mind huvitab, miks me sellest sageli mitte nii atraktiivsest poolest sedavõrd vähe räägime.

Aga kui rääkida Kodavere kiriku välikäimlast, siis see oli rikkalikult kritseldustega täidetud, mis lisa sellele kultuuriloolise, folkloori ja lugudega seotud kihistuse. Elasin piirkonnas kaks nädalat ja tegin intervjuusid ka inimestega, kes tundsid neid 1920.–1930. aastatest pärinevate kritselduste autoreid.

Ojavee: Kas kohalikud elanikud veel mäletasid seda välikäimlat?

Mõnel üksikul oli see veel meeles, üks käis seal vahel sinna kirjutatud tekste lugemas. Aga kuna kirikus tänapäeval enam eriti ei käida, siis oli ka sealne käimla unustusse vajunud.

Muster kudumiseks: «I challenge you». Tallinn, 2014. FOTO: Jaanus Samma

Ojavee: Sind on igasugused kritseldused seintel varemgi huvitanud, projektis «Hair Sucks» kudusid eri linnadest leitud grafitid kampsunitesse. Miks sellised sodimised sind köidavad?

Kui rääkida kampsunit projektist, siis otsisin linnaruumist konkreetset sõnumeid, mis tegeleksid seksuaalsusega. Tihti on sellised seinale kritseldatud sõnumid solvavad või tavamõistes ropud. Aga kui keegi on hoole ja armastusega kampsunimustrisse kudunud sellesama sõnumi, mille keegi teine on sekundiga seinale kritseldanud, siis kannad seda uhkusega ja see pöörab sõnumi justkui positiivseks. Selle projektiga kaasnes ka töövihik, et inimesed saaksid ise neid mustreid kududa. Muide, koroonaviiruse karantiinis olles oleks imeline aeg seda proovida!

Kivirähk: Mis on viimane põnev arhiivileid, mida sa meiega jagada tahaksid?

Hiljuti olen avastanud väga põneva Tallinna Kunstihoone ajalooliste näitusevaadete arhiivi. Teen Riia biennaalile (algselt planeeritud maisse, nüüd edasi lükatud tulevikku – toim) teost ja selle jaoks materjali otsides sattusin fotodele Tallinna Kunstihoonest 1940. aastatel. Üks foto on aastast 1943, kus näituseseinad on kaetud rahvuslike vaipadega, laest ripuvad natsi- ja Eesti lipud vaheldumisi, keskel on hiiglaslikud lillevanikud. Siis läheb paar aastat mööda ja ruum on täis tohutuid Stalini portreemaale, ukseavad on saanud slaavilikud kaunistused. Põnev, mida kõike on kunstihoone seinad näinud!

ÜKS TEOS Jaanus Samma Kodavere uurimus

Kodavere kiriku hoovis asus 20. sajandi algusega dateeritud välikäimla, mida kasutanud kirikulised olid aastate jooksul sinna sodinud oma nimesid, kuupäevi, aga ka näiteks luuletusi ja muid sõnumeid, jutustades nii lugusid oma aja külaelust ja inimestest.

Jaanus Samma hakkas käimlaseinu koos Eesti ühe tuntuima restauraatori Hilka Hiiopi töögrupiga säilitamiseks ette valmistama ja sõnumeid dešifreerima. Käimla võeti tükk tüki haaval lahti ja pildistati infrapunakaameraga üles – seda uurisid samad eksperdid, kes muidu uurivad näiteks Niguliste altarit. Samuti uuris Samma EV 100 projekti «Kunstnikud

Infrapunafoto kirjutisest Kodavere välikäimla seinäl.
FOTO: Andres Uueni

kogudes» raames Juhan Liivi muuseumis residentuuris viibides käimla tähendust kohalikele Kodavere elanikele. Valmis mahukas kunstiprojekt, mis koosnes tualettruumi restaureeritud seintest ja sealseste sõnumite uurimisest. Seda on näidatud 2018. aastal Liivi muuseumis projekti «Kunstnikud kogudes» raames ja Roomas Nommas Foundationis.

Jaanus Samma (1982)

- Õppinud Eesti Kunstiakadeemias graafikat ja vabasisid kunste
- Köler Prize'i peapremia (2013)
- Esindas Eestit 56. Veneetsia biennaalil (2015)
- Kristjan Raua nimeline kunstipremia (2016)
- Osalet WIELSi residentuuris Brüsselis (2018)
- Kunstnikupalga saaja 2017–2019

